

Є. В. Одинець, А. А. Бабарик, В. М. Баумер,
член-кореспондент НАН України М. С. Слободяник, О. В. Шишкін

$K_3ZrTa_7O_{21}$: новий представник сімейства $A_3Me_8O_{21}$

Кристали нового цирконато-танталату калію $K_3ZrTa_7O_{21}$ були вирощені методом розчин-розплавної кристалізації в розплаві $K_2O-ZrO_2-Ta_2O_5-MoO_3$. Вказана сполука належить до гексагональної сингонії, просторова група $R\bar{6}_3/mst$ з параметрами елементарної комірки $a = 0,91330(3)$ нм, $c = 1,21921(6)$ нм, $V = 0,88072(6)$ нм³, $Z = 2$ і має шарувату структуру типу $A_3Me_8O_{21}$. Тривимірний решітка $K_3ZrTa_7O_{21}$ нагадує будову бельковіта $Ва_3(Nb, Ta)_7O_{12}(Si_2O_7)_2$, мінералу сімейства філо-силікатів.

Складні оксиди на основі перехідних металів, що належать до побічних підгруп IV й V груп періодичної системи, характеризуються значною варіативністю структурної організації. Однак на відміну від вершинного сполучення поліедрів MeO_6 [1], притаманного більшості структур іонних сполук, зв'язування через спільні ребра [2] та грані [3] менш поширене, що пояснюється правилами Полінга [4]. Причина збереження структурної варіативності, всупереч згаданій вище забороні, пов'язана з ефектом Яна-Теллера другого порядку [5]. В результаті геометричне викривлення октаедрів $[MeO_6]$ позитивно відбивається на оптичних [6, 7] або електричних [8] властивостях сполук.

У даному повідомленні описано синтез та особливості будови оксиду $K_3ZrTa_7O_{21}$ — нової сполуки сімейства $A_3Me_8O_{21}$.

Монокристали $K_3ZrTa_7O_{21}$ вирощували в системі $K_2O-ZrO_2-MoO_3-Ta_2O_5$ методом розчин-розплавної кристалізації. Суміш компонентів з молярним співвідношенням 1 : 2 : 5 : 6 (K : Zr : Ta : Mo) поміщали в платиновий тигель (40 см³) та розплавляли при 1373(10) К у муфельній печі TermoLab СНОЛ-7,2/1100. Початковий розплав витримували в ізотермічних умовах впродовж 18 год з періодичним перемішуванням платиновою мішалкою. Отриманий гомогенний розчин-розплав ступінчасто охолоджували до 1173 К зі швидкістю 20 К/год. Внаслідок зниження температури на дні тигля формувалась тверда фаза цільового продукту. Основну частину рівноважної рідкої фази відділяли від кристалічного осаду декантацією, а тигель з кристалічною фазою залишали в печі охолоджуватись до кімнатної температури. Рештки скловидного розчину-розплаву видаляли багаторазовим промиванням кристалічної фази гарячою дистильованою водою. Отримані безбарвні кристали складного оксиду мали форму гексагональних стиснених уздовж напрямку [001] призм (до 0,5 мм).

Кількість К, Zr й Та у складному оксиді визначали за допомогою рентгеноспектрального флуоресцентного аналізу (РСФА) на РW 1400 з Rh-м анодом ($U_{\text{трубки}} = 80$ кВ) безеталонним методом. Перетерті зразки наносили на H_3BO_3 ("ч. д. а.") і пресували в таблетки під тиском 10 кбар. Отримані концентрації елементів, 3,10(5) : 1,09(2) : 6,93(1), близькі до очікуваного теоретичного співвідношення 3,0 : 1,0 : 7,0. Вміст Мо був зафіксований на рівні систематичної похибки експерименту.

Рентгеноструктурні дослідження монокристалічного зразка (розміри: 0,20 × 0,15 × 0,03 мм³) проводили на автоматичному дифрактометрі "XCalibur-3" (Oxford Diffraction Ltd., Ебінгтон, Оксфордшир, Англія) з використанням MoK_{α} -випромінювання ($\lambda =$

= 0,7107344 · 10⁻¹ нм, графітовий монохроматор), обладнаного двокоординатним CCD-детектором (“Sapphire-3”) методом ω -сканування. Збір даних, введення поправок на поглинальний, лоренців і поляризаційний фактори, визначення параметрів елементарної комірки та просторової групи було здійснене з використанням програмного комплексу CrysAlisPro [9]. Абсорбційні інтенсивності остаточно корегували багаторазовим скануванням за допомогою розрахункового алгоритму SCALE3 ABSPACK [10]. Нижче наведено дані кристалографічних досліджень та уточнення структури K₃ZrTa₇O₂₁:

Емпірична формула	K ₃ ZrTa ₇ O ₂₁
M_r	1808,50
T , К	293(2) К
Сингонія	Гексагональна
Просторова група (№)	$R\bar{6}_3/mcm$ (195)
a , нм	0,91330(3)
c , нм	1,21921(6)
V , нм ³	0,88072(6)
Z	2
D_c , г · см ⁻³	6,820
μ , мм ⁻¹	44,409
$F(000)$	1548,7
θ -діапазон, град	4,22–32,47
Загальна кількість рефл.	4267
Унікальних рефл.	594
Зареєстрованих рефл.	440
R_{int}/R_σ	0,1446
Goof	1,009
$R1 [I > 2\sigma(I)]^*$	0,035
$wR2^{**}$ (усі дані)	0,092
Найбільший дифр. пік і дірка, $e \cdot \text{нм}^{-3}$	4,369 · 10 ⁻³ і -2,890 · 10 ⁻³

$$*R1 = \sum ||F_o| - |F_c||/|F_o|. \quad **wR2 = \sum [w(F_o^2 - F_c^2)^2 / \sum (F_o^2)^2]^{1/2}.$$

Структуру розраховували прямими методами з використанням програми SHELX-97 [11]. Положення атомів оксигена й калію визначали з різницевого аналізу Фур'є. Уточнення структури (594 незалежних відбиття, 37 параметрів, $R_{all} = 0,0486$, $R_w = 0,0924$) здійснювали за допомогою програми SHELXL-97 [11]. Під час структурного уточнення позиції атомів та анізотропне розупорядкування параметрів для Zr і Ta прирівнювались. Заповнення позицій лінійно обмежувалось (інструкція SUMP, див. [11]) уточненням даних хімічного аналізу.

Порівняльний аналіз геометрії поліедрів (Zr, Ta)(1)O₆ (точкова симетрія 3.2) та (Zr, Ta)(2)O₆ (точкова симетрія $\bar{6}m$) вказує 2 · 10⁴-кратну різницю параметра лінійного викривлення, визначеного як $\frac{1}{6} \sum_{n=1}^6 \frac{|d(Me-O)_n - \langle d(Me-O) \rangle|}{\langle d(Me-O) \rangle^2}$. У поліедри (Zr, Ta)(2)O₆ кути між атомами оксигена і центральним атомом поділяються на дві групи: “згорнуті” O(3)^{vii}-Ta(2)-O(3), O(3)^{vii}-Ta(2)-O(3)^{viii} (77,3° × 2) і O(3)-Ta(2)-O(3)^{viii} (97,3°) та “відкриті” O(1)-Ta(2)-O(2), O(1)-Ta(2)-O(2)^{vi} (98,1° × 2) і O(2)^{vi}-Ta(2)-O(2) (88,4°).

Згідно з кристалічною будовою, наведеною в публікаціях [12, 13], шість октаедрів (Zr, Ta)O₆ (4d) зв'язуються через спільні кисневі вершини та ребра за схемою [3 + 3]

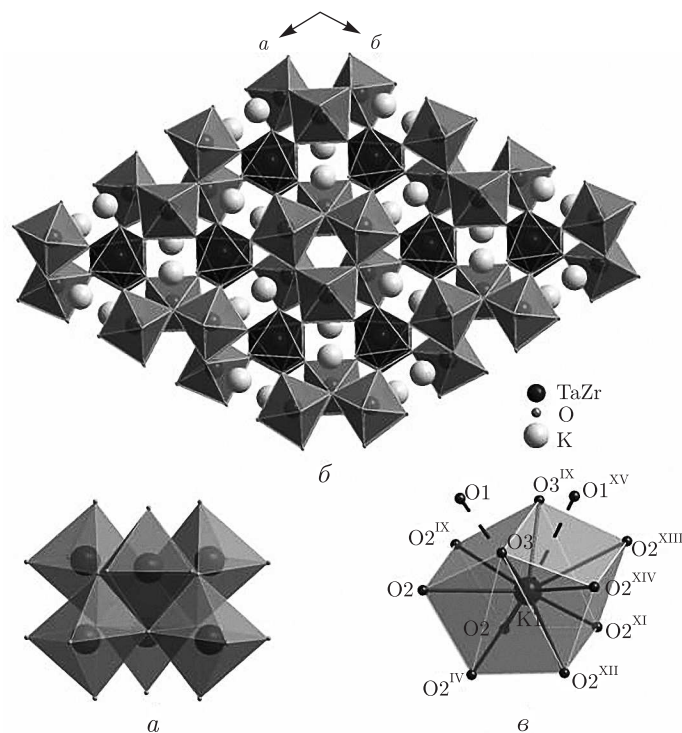

Рис. 1. Сполучення октаедрів $[MeO_6]$ у фрагменті $[Me_6O_{21}]^{21-}$ (а) та формування ними кристалічного каркасу $[(Me_8O_{21})_\infty]^{3-}$ (октаедри з'єднані через спільні ребра, що зображені темним кольором, атоми лужного металу у вигляді світлих сфер) (б); координаційне кисневе оточення атомів калію (в)

(рис. 1, а) у блоки $[Me_6O_{21}]^{12-}$. Об'єднання блоків через окремі октаедри $(Zr, Ta)O_6$ ($12k$) призводить до утворення тривимірної решітки (див. рис. 1, б). Атоми калію $K1$ ($6g$) знаходяться в порожнинах, що існують між двома блоками $[Me_6O_{21}]^{12-}$ та двома сусідніми октаедрами. Кисневе оточення калію описується схемою $[10 + 2]$: десять контактів $K \cdots O$, довжини зв'язків у межах $2,891(10) - 3,208(7) \cdot 10^{-1}$ нм утворюють пентагональну призму з двома атомами оксигена з однаковою відстанню $0,3231(4)$ нм (див. рис. 1, в).

У попередніх повідомленнях [13] особливу увагу приділяли подібності дифракційних картин оксидів сімейства $A_3B_8O_{21}$ та мінералу сімейства *філо*-силікатів, *бельковіта* $Ba_3(Nb, Ta)_7O_{12}(Si_2O_7)_2$. Дійсно, структури цих сполук подібні. В результаті гіпотетичної заміни двох сполучених октаедрів $[MeO_6]$, розташованих уздовж напрямку c , на дисилікатний аніон $[Si_2O_7]$ у титульній сполуці упізнається структура типу *бельковіту* (рис. 2, а і б).

Альтернативним способом дослідження взаємозв'язку цих сполук є метод графів. У структурі *бельковітного* типу можна виділити двовузлові призми, які поєднуються одна з одною через спільні ребра, паралельно площині ab , формують шари (рис. 3, а). Ці шари розміщені вздовж напрямку $[001]$ з окремими зв'язками між вузлами графів, що відповідають тетраедрам $[SiO_4]$.

Граф складного оксиду подібний до того, що був запропонований для *бельковітного* типу. Однак у ньому шари з одновузлових пентагональних призм упаковані за принципом $ABAB$, де кожен наступний шар спрямований в протилежному напрямі відносно попереднього під кутом 180° у площині, паралельній до ab . Деякі вузли (див. рис. 3, б) під час поворотів не змінюють свого положення. Вони мають подвійні зв'язки з двома сусідами,

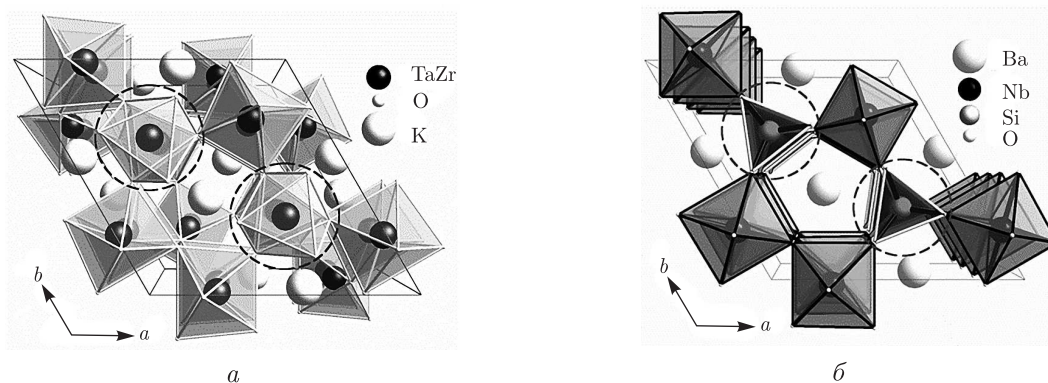

Рис. 2. Проекція структури $K_3ZrTa_7O_{21}$ (а) та $Ba_3(Nb, Ta)_7O_{12}(Si_2O_7)_2$ (б) у площині ab (змінні поліедричні фрагменти виділені пунктирною лінією)

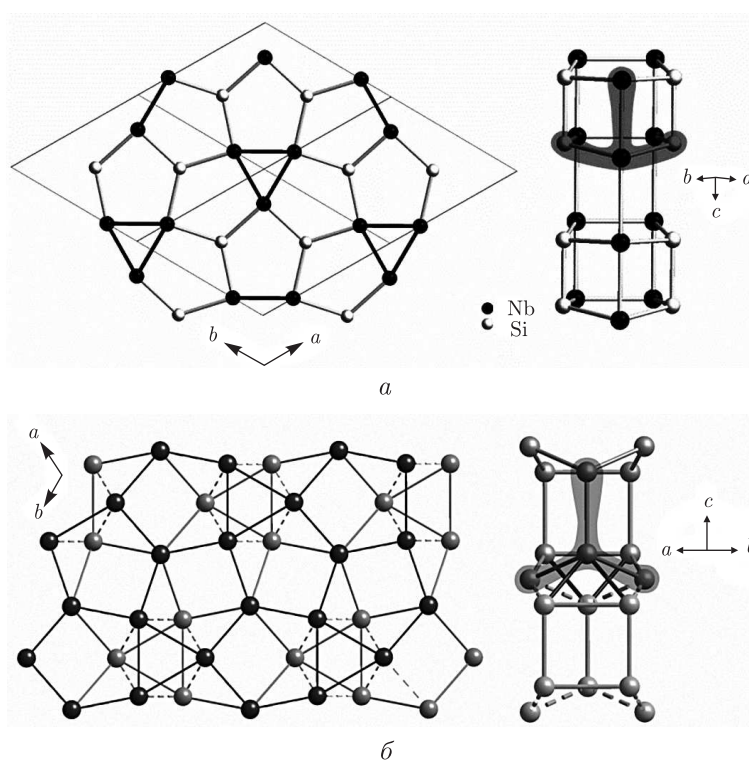

Рис. 3. Представлення структури $Ba_3(Nb, Ta)_7O_{12}(Si_2O_7)_2$ (а) та $K_3ZrTa_7O_{21}$ (б) за допомогою теорії графів

що відповідає зв'язуванню октаедрів MeO_6 через спільні ребра. При розгляді контакту двох сусідніх призм в обох графах був зроблений висновок, що чотири тетраедричні або октаедричні вузли поєднуються за схемою $[1 + 2]$ (один довгий і два коротких зв'язки). На відміну від сполук сімейства $A_3B_8O_{21}$ у випадку бельковітного типу чотири вузли об'єднуються з вузлами того самого типу, в якому подібні вузли в графі, що двічі зв'язані з двома сусідніми вузлами, формують семиразове зв'язування.

Порівняння складної поліедричної решітки $\{[(Nb, Ta)_7O_{12}(Si_2O_7)_2]_{\infty}\}^{6-}$ з виключно октаедричною $[(B_8O_{21})_{\infty}]^{4(6-2n)-}$, характерною для титульної сполуки в термінах теорії

графів, вказує на незмінні фрагменти в обох кристалічних каркасах. Цей факт можна розглядати як аргумент на користь ідеї про заміщення октаедричних елементів в оксидних бронзах на тетраедричні (наприклад, фосфатні, силікатні, арсенатні, ванадатні тощо).

1. Sciau P., Lu Z., Calvarin G. et al. Structural study of a tungsten bronze relaxor compound ($\text{Pb}_2\text{KTa}_5\text{O}_{15}$) // Mat. Res. Bull. – 1993. – **28**. – P. 1233–1239.
2. Gasperin M. A New Alkali Metal Titanotantalate, $\text{KTi}_2\text{Ta}_5\text{O}_{17}$ – A Compound That Exhibits the Chemically Twinned Rutile Structure // Acta Crystallogr. – 1982. – **B38**. – P. 2024–2026.
3. Ftini M. M., Ayed B., Haddad A. $\text{K}_{2.6}\text{Nb}_{11.6}\text{O}_{30}$: a novel tetragonal bronze structure // J. Chem. Cryst. – 2003. – **33**, No 2. – P. 123–127.
4. Pauling L. Octahedral hybrid orbital's // Chem. Phys. Lett. – 1970. – **4**, No 4. – P. 249.
5. Pearson R. G. The second-order Jahn-Teller effect // J. Mol. Struct. – 1983. – **103**. – P. 25–34.
6. Raveau B. Numerous structures of oxides can be built up from the ReO_3 -type framework // Proc. Indian Acad. Sci. (Chem. Sci.). – 1986. – **52**. – P. 67–101.
7. Korotkov A. S., Atuchin V. V. Distribution, structures and nonlinear properties of noncentrosymmetric niobates and tantalates // J. Solid State Chem. – 2006. – **179**. – P. 1177–1182.
8. Maso N., West A. R. A new family of ferroelectric materials: $\text{Me}_2\text{Nb}_4\text{O}_{11}$ ($\text{Me} = \text{Na}$ and Ag) // J. Mater. Chem. – 2010. – **20**. – P. 2082–2084.
9. Oxford Diffraction. CrysAlisPro. Version 1.171.33.52 (release 06–11–2009. – CrysAlis171.NET). – Abington: Oxford Diffraction, 2009.
10. Blessing R. H. An empirical correction for absorption anisotropy // Acta Crystallogr. – 1995. – **A51**. – P. 33–38.
11. Sheldrick G. M. A short history of SHELX // Ibid. – 2008. – **A64**. – P. 112–122.
12. Groult D., Chailleux J. M., Choisnet J., Raveau B. Sur une Nouvelle Famille d'oxydes Ternaires de Niobium, $\text{A}_3\text{M}_8\text{O}_{21}$ a Structure en Cages // J. Solid State Chem. – 1976. – **19**. – P. 235–244.
13. Fallon G. D., Gatehouse B. M., Guddat L. Crystal Structures of Some Niobium and Tantalum Oxides. VII. $\text{K}_{4+5x}\text{Ta}_{16-x}\text{O}_{42}$ ($x = 0.3$) // Ibid. – 1979. – **29**. – P. 159–163.

Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка

НТК "Інститут монокристалів" НАН України, Харків

Надійшло до редакції 27.09.2010

I. V. Odynets, A. A. Babaryk, V. N. Baumer,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine **N. S. Slobodyanyk, O. V. Shiskin**

$\text{K}_3\text{ZrTa}_7\text{O}_{21}$: a novel representative of the $\text{A}_3\text{Me}_8\text{O}_{21}$ family

Crystals of a new complex oxide $\text{K}_3\text{ZrTa}_7\text{O}_{21}$ are grown by the flux method from $\text{K}_2\text{O}-\text{ZrO}_2-\text{Ta}_2\text{O}_5-\text{MoO}_3$ melt. The titled compound crystallizes in the hexagonal space group $P6_3/mcm$ with cell parameters of $a = 0.91330(3)$ nm, $c = 1.21921(6)$ nm, $V = 0.88072(6)$ nm³, $Z = 2$ and has a layered structure of the $\text{A}_3\text{Me}_8\text{O}_{21}$ -type. The three-dimensional framework of $\text{K}_3\text{ZrTa}_7\text{O}_{21}$ is found to be closely related to belkovite mineral $\text{Ba}_3(\text{Nb}, \text{Ta})_7\text{O}_{12}(\text{Si}_2\text{O}_7)_2$ of the family of phyllosilicates.